

Štofanič, Jakub

Krompašská vzbura a schopnosť katolíkov odpovedať na výzvy meniacej sa spoločnosti

Studia historica Brunensia. 2014, vol. 61, iss. 2, pp. [179]-191

ISSN 1803-7429 (print); ISSN 2336-4513 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/135100>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAKUB ŠTOFANÍK

KROMPAŠSKÁ VZBURA A SCHOPNOSŤ KATOLÍKOV ODPOVEDAŤ NA VÝZVY MENIACEJ SA SPOLOČNOSTI

Abstract:

The article examines the Catholic answer to modern challenges such as industrialization, urban sprawl and the accelerated growth of the working class based on the case study of Krompachy workers revolt in 1921. From this point the study analyses the development and limits of Social Catholicism on the former territory of Austro-Hungarian monarchy at the end of 19th and beginning of 20th century. The Social Catholicism, which is seen primarily as a collective social practice present in society in various forms, offers the possibilities to better understanding of multi-layered relationship between Catholic Church and modern society. The study investigates the adaptation process of Social Catholic movement and creation of the network of social catholic associations and trade unions. Based on Krompachy's case as well as on the Social Catholic activities among workers. Text draws attention to possible limits and weaknesses of the secularization approach.

Key words:

Krompachy revolt in 1921, Social Catholicism, Working class, Secularization.

Dvadsiateho prvého februára 1921 v Spišskom priemyselnom meste Krompachy od ranných hodín čakala na dvore fabriky na prídel potravín skupina žien robotníkov. Táto situácia nebola ani po dvoch rokoch od skončenia prvej svetovej vojny nijak netypická. Prídelový systém, obmedzené možnosti nákupu a ťažká finančná situácia pre zhromaždené ženy predstavovali dennú rutinu. Po príchode úradníkov v doprovide žandárov sa ženy dozvedeli, že prídely múky sa znova znížili a čiastočne nahradili len kukuričnou múkou a krupicou. V snahe vyjednávať, sformovali delegáciu, ktorú vyslali za riaditeľom krompašských železiarní. V rovnakom čase už

u riaditeľa jednali zástupcovia odborov. Ženy prišli do úradovne, strhol sa krik a v neprehradnej situácii niekto do jednej z nich sotil. Žandári sa snažili rozohnať ženy zhromaždené pred administratívnou budovou, načo sa po fabrike rozniesla správa, že bijú ženy i zástupcov odborov. To zburcovalo robotníkov a za niekoľko minút bol už dvor fabriky plný ľudí, pričom niektorí boli vyzbrojení lopatami, kladivami, sekerami či železnými tyčami. V snahe pomôcť odborárom a ženám, ktoré boli u riaditeľa, vtrhla skupina rozzúrených robotníkov do úradovní, zdemolovala kanceláriu riaditeľa, ťažko zranila veliteľa žandárov strážmistra Kroupu a v bitke utiekla zástupcu riaditeľa a jedného slúžneho až na smrť. Na dvore fabriky bol žandárom vydaný príkaz k strelbe a celý incident končí s bilanciou 6 mŕtvych (dva dobití úradníci fabriky a 4 zastrelení robotníci) 15 ťažko a mnohých ďalších ľahko zranených. Okolo jedenástej hodiny bol celý továrenský komplex vyprázdnený. Usilujúc predísť ďalšej eskalácii problémov bola fabrika na niekoľko dní zatvorená a do Krompách boli povolani ďalší žandári z okolia i vojaci z Levoče.¹

V nasledujúcich dňoch tento incident rezonoval na stránkach novín, ktoré prinášali vlastné popisy udalostí i ich interpretácie. Odborové centrály vyslali do Krompách najlepších agitátorov a v meste sa živo schôdzovalo. Vznikli vyšetrovacie komisie a o udalosti sa diskutovalo aj v parlamente. Na základe šetrenia bolo do začiatku marca obvinených a zatknutých 64 osôb. O prácu prišla veľká časť robotníkov, ktorí sa do továrne mohli vrátiť až po pohovoroch, ktoré mali zistiť ich zapojenie a postoje ku vzbure. Sociálne demokratickí poslanci v parlamente poukázali aj na podobný incident v obci Rumanová z marca roku 1920, kde došlo tiež ku strelbe do robotníctva, ktorá si vyžiadala dve obete. Týmto upozornili na kontinuitu a gradáciu sociálneho napätia, ktoré bolo podľa ich názorov podcenené a prehliadané.²

Na udalostiach v Krompachoch, reakciách katolíkov a ich širšom kontexte sa v tejto krátkej štúdií v žiadnom prípade nesnažím ukázať univerzálny prístup cirkvi či centrálnu podnetu pre rozvoj sociálne katolíckeho hnutia. Práve naopak, ponímam ich len ako sondu, prostredníctvom ktorej si povšimnem postoje na zlomovú situáciu, ktorá kvôli obetiam na životoch, ako aj veľkému mediálnemu a politickému ohlasu nemohla byť prehliad-

¹ Správa o udalostiach v Krompachách pre Prezídium ministerstva vnútra v Prahe z 28. februára 1921, Slovenský Národný Archív (SNA), fond: Policajné riaditeľstvo Bratislava, kartón: 526/139. Stenoprotokol ze schůze Národního shromáždění republiky Československé, č. 58, 1. 3. 1921, Digitálna parlamentná knižnica, <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=16416> [11. 12. 2014].

² Stenoprotokol ze schůze Národního shromáždění republiky Československé, č. 58, 1. 3. 1921, Digitálna parlamentná knižnica, <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=16416> [11. 12. 2014].

nutá ani náboženskou komunitou. Na príklade incidentu v Krompachoch, sa nám tak naskytá možnosť sledovania reakcií katolíkov na krízovú situáciu, ako aj schopnosť zúročiť dedičstvo sociálneho katolicizmu reagujúceho na transformáciu celej spoločnosti. V neposlednom rade tak tento špecifický priestor vytvára aj podmienky pre diskusiu širších otázok vzťahu spoločnosti a náboženstva, ktoré boli hlavným námetom hodonínskeho seminára.

Aké reakcie môžeme vysledovať na túto hraničnú situáciu na úrovni miestnych cirkví a náboženských komunit predovšetkým u silne dominantných katolíkov, ktorí v Krompachoch predstavovali až 73 % obyvateľstva?³ Dokázali v takýchto pomeroch zúročiť už tri desaťročia oficiálne sformulovaný a o niečo dlhšie rozvíjaný sociálny program cirkví? Nakoľko sa podieľali na ukludnení situácie prostredníctvom činnosti kresťansko-sociálnych odborov a organizácií združujúcich kresťanských robotníkov? Čo boli katolíci schopní ponúknuť a kto zosobňoval ich snahy? Predstavoval sociálny katolicizmus pre továrenské robotníctvo prítiažlivú variantu organizačnej štruktúry a ponúkal žiadané vyjednávacie pozície?

Väčšinu aktivít inicioval miestny katolícky kňaz János Beliczky, ktorý už v roku 1919 založil v Krompachoch skupinu maďarskej kresťansko-sociálnej strany. Tá predstavovala vôbec jednu z prvých straníckych buniek na východnom Slovensku.⁴ Farár Beliczky volal už tesne po incidente na konci februára 1921 po nutnosti založiť kresťansko-sociálne odbory, ktoré by boli schopné čeliť vyhrocovaniu situácie a rétorike triedneho boja proklamovaného z prostredia sociálne demokratických a novo ustanovených komunistických odborov. V máji roku 1921 sa Beliczkému podarilo založiť kresťansko-sociálne odbory napojené na maďarskú kresťansko-sociálnu stranu.⁵ Tieto odbory sa tešili značnej podpore vedenia fabriky, ktoré im prepožičalo miestnosť a zabezpečilo elektrické osvetlenie. Po necelých troch mesiacoch existencie mala táto organizácia 760 členov, čo predstavovalo približne jednu tretinu robotníctva pracujúceho v tejto železiarni

³ Č h a l u p e c k ý , Ivan: *Dejiny Krompách*. Košice 1981, s. 172.

⁴ Országos Keresztény Szocialista Párt – Krajinská kresťansko-socialistická strana bola založená na zjazde v Košiciach 23. novembra roku 1919. Pôsobila hlavne na Slovensku a na Podkarpatskej Rusi kde sa snažila zastávať záujmy maďarskej menšiny, pričom nadväzovala na pôsobenie kresťansko-sociálnej strany v Uhorsku. Od druhej polovice dvadsiatych rokov silne spolupracovala s Maďarskou národnou stranou, s ktorou neskôr aj splynula. „Spojená Krajinská kresťansko-sociálna a Maďarská národná strana”. SNA, fond: Policajné riaditeľstvo Bratislava, kartón 238, 239.

⁵ Správa o založení kresťansko-sociálnych odborov v Krompachoch adresovaná Ministerstvu pre správu Slovenska, 11. 5. 1921. Archív Múzea Spiša, Smižany, bez označenia.

v momente vypuknutia vzbury. Kresťansko-sociálne odbory sa podieľali na vyjednávaní podmienok návratu robotníkov do práce, organizovali prednášky, výlety i oslavy sviatku Jozefa robotníka. Neskôr sa zúčastnili aj debát o prepúšťaní a obmedzovaní výroby v tejto továrni. Proti ich činnosti sa však ozývali aj kritické hlasy. Okrem tých zo strany sociálne demokratických a komunisticky orientovaných organizácií, ktoré v kresťanských odboroch našli spoločného nepriateľa, ktorý ich navzájom zblížil, je zaujímavejšie si povšimnúť nespokojnosť vzrastajúcu v radoch ich vlastného členstva. Bežný člen kresťansko-sociálnych odborov vnímal kriticky neprítomnosť obyčajných robotníkov vo vedení celej organizácie, kde sa presadil hlavne Beliczký a mestská honorácia. Tento stav sa stal ešte viditeľnejší po odvolaní krompašského predsedu kresťanských odborov, robotníka Bélu Flachbarta, ktorého policajné správy vykreslili ako „*maďaróna pôvodu nemeckého*“ a jeho nahradení súkenníkom Krompächerom.⁶

Kritika na postoj krompašských katolíkov prichádzala aj od predstaviteľov slovenskej ľudovej strany z Ružomberka. Dôvodom ich nespokojnosti bola hlavne pro-maďarská orientácia kresťanských odborov založených Beliczkým a ich celková previazanosť s maďarskou krajinskou kresťansko-sociálnou stranou. Na stránkach *Slováka* upozorňovali na veľký počet slovenských kresťanských robotníkov v Krompachoch, ktorí boli takto prehliadaní.⁷ V danom momente však ľudáci neboli schopní ponúknuť vlastnú alternatívu kresťanských odborov, keďže na nich naviazané slovenské kresťanské robotnícke organizácie prechádzali práve výraznou krízou a organizačnými premenami.⁸ Nátlak na Beliczkého sa tak snažili vyvinúť aspoň cez jeho ordinára v Rožňave. Môžeme však predpokladať, že ich snahy sa nestreli s veľkým úspechom, lebo Beliczký nebol nijak potrestaný, a jeho spolupráca i ústretovosť voči Krajinskej kresťansko-sociálnej strane boli v očiach správcu diecézy prijateľné.⁹

V tomto Krompašskom angažovaní sa katolíkov na poli sociálnej otázky sa však mohli zúročiť snahy a skúsenosti, ktoré sa formovali už od polovice 19. storočia. Načo všetko mohli katolíci v prostredí strednej Európy naviazať v oblasti sociálneho angažovania sa cirkvi?

⁶ List policajnému riaditeľstvu Košice, Správy pre ministerstvo s plnou mocou pre správu Slovenska, máj – jún 1921, Archív Múzea Spiša, Smižany, bez označenia.

⁷ Krvavé Udalosti v Krompachu. *Slovák*, 25. 2. 1921.

⁸ K a t u n i n e c, Milan: *Kresťanské robotnícke a odborové hnutie na Slovensku*, Trnava 2006, s. 53–55.

⁹ Tento postoj je viditeľný na korešpondencii medzi Beliczkým a biskupstvom v Rožňave z augusta 1921. Beliczký najprv žiada o povolenie o posvätenie zástavy pre krajinskú kresťansko-sociálnu stranu a následne ho bez problémov dostáva. Archív Rožňavskej diecézy, kartón: Farnosť Krompachy.

Mohli čerpať z pomerne bohatých skúseností, ktoré siahali až do polovice 19. storočia a nadväzovali na recepciu prác jedného z prvých kresťanských sociálnych teoretikov. Išlo o mohúčskeho biskupa Wilhelma Emmanuela Kettelera, autora knihy *Die Arbeiterfrage und das Christenthum* (Robotnícka otázka a kresťanstvo), ktorá v Rakúskej monarchii silne zarezonovala a inšpirovala biskupov i klérus k silnejšej aktivite na sociálnom poli. Spolu s Kettelerovým vystúpením na frankfurtskom Katolíckom týždni v roku 1864 sa jeho kniha rovnako podieľala na prepojení katolíckeho pohľadu s myšlienkami socialistických mysliteľov ako bol Ferdinand Lassall.¹⁰ Jeho prednášky vo Frankfurte ešte v roku 1863 na Kettelera silne zapôsobili a doviedli ho k potrebe zapojenia štátu do riešenia celej sociálnej otázky.¹¹ V katolíckom prostredí sa tak vytvoril priestor, kde sa rozvíjala potreba organizovať robotnícke spolky, svojpomocné organizácie a družstvá. Volalo sa aj po väčšom zapojení štátu, ktorý sa mal angažovať na riešení sociálnej otázky a podieľať sa na prekonávaní triednych rozdielov a harmonizácii spoločnosti.

Myšlienky Kettelera a jeho spolupracovníkov inšpirovali aj baróna Karla von Vogelsanga,¹² ktorý pre povzbudenie štúdia sociálnych problémov založil v roku 1879 *Österreichische Monatsschrift für Christliche Social-Reform und Gesellschaft-Wissenschaft* (Rakúsky mesačník pre kresťanskú sociálnu reformu a sociálne vedy), kde sa sám aktívne angažoval a poukazyval na potrebu formovania profesných spolkov. Priamy vplyv Vogelsanga sa objavil aj v politickej sfére na sociálnom zákonodarstve počas Taafeho vlády. Pre ďalší rozvoj sociálneho smerovania cirkvi v monarchii predstavovalo úspech aj Vogelsangovo podchytenie generácie mladých rakúskych sociálne orientovaných katolíkov, ktorí pokračovali vo formovaní rakúskej sociálnej školy. Táto skupina bola v kontakte aj s poprednými katolíckymi sociálnymi mysliteľmi ako René de la Tour du Pin,¹³ ktorý pôsobil medzi rokmi 1879 a 1885 ako francúzsky vojenský ataché vo Viedni. Tour

¹⁰ M a r e k , Pavel: *Čeští křesťanští sociálové*. Olomouc 2011, s. 25.

¹¹ V o e g l e r , Max H.: *Religion, Liberalism and the Social Question in the Habsburg Hinterland: The Catholic Church in Upper Austria, 1850–1914*. Columbia University 2006, s. 270–271.

¹² Karl von Vogelsang (1818–1890) po štúdiách práva v Berlíne pôsobil istý čas v pruskej štátnej správe a neskôr aj ako poslanec. V dospelosti konvertoval z protestantizmu na katolicizmus a v roku 1864 sa presťahoval do Rakúska, kde až do svojej smrti aktívne pôsobil ako publicista.

¹³ René de la Tour du Pin (1834–1924) francúzsky dôstojník, politik a významná postava sociálneho katolicizmu. Pochádzal zo šľachtickej rodiny, ako vojak bojoval vo Francúzsko-Pruskej vojne a bol zajatý v Nemecku. Počas zajatia sa zoznámil s myšlienkami biskupa Kettelera a po návrate do Francúzska sa silne angažoval v zakladaní katolíckych robotníckych organizácií.

du Pin sprostredkoval francúzske skúsenosti s organizovaním robotníctva na katolíckom princípe v období po parížskej komúne, ako aj sociologické prístupy založené na dlhodobom pozorovaní a analýze robotníckeho prostredia Frederica Le Playa.¹⁴ Katolícke prostredie tak získalo účinné argumenty a skúsenosti, ktoré mohlo použiť na posilnenie svojej pozície hneď na dvoch frontoch naraz. Jednak v zápase intelektuálnom s pozitivistickou vedou, kde katolíci museli odpovedať na podnety nastolené Ernestom Renanom, Charlesom Darwinom či Augustom Comtom. Tu im Le Play ponúkol materiál a nástroje analýzy zodpovedajúce dobe a vede, ktoré dovolili formulovať katolícku odpoveď vedeckým jazykom sociológie.¹⁵ Francúzske skúsenosti predstavovali pre katolíkov v Rakúsko-Uhorsku zároveň prínos v súbojoch s narastajúcim socializmom, keďže presadzovali nové organizačné formy, ktoré akcentovali samostatné organizácie združujúce a odpovedajúce na potreby robotníctva. Sociálne katolícke smerovanie mohlo byť posilnené aj tým, že Le Play v svojich prácach silne spochybnil tradičný prístup charity, o ktorej si myslel, že je iba dočasným riešením, ktoré nielenže ťažké postavenie robotníctva nerieši, ale dokonca odvracia pozornosť katolíkov od potrebných zmien.¹⁶ Pozornosť venovaná štúdiu sociálnych otázok v katolíckom prostredí bola viditeľná aj na vydaní tzv. Borských téz. K tejto iniciatíve došlo v roku 1883 na popud jedného z ďalších nasledovníkov moháčskeho biskupa Kettelera, kniežaťa Karela Haindricha z Löwensteinu, ktorý pozval na svoj zámok v Boru u Tachova štrnástich významných sociálnych mysliteľov svojej doby z Čiech, Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a z Ríma, aby vypracovali dokument o sociálnej otázke. Borské tézy, ktoré boli publikované aj v češtine, obsahovali množstvo praktických podnetov pre riešenie robotníckej otázky v kresťanskom duchu. Žiadali napríklad zákonnú úpravu pracovnej zmluvy, volali po spravodlivej mzde a zriadení robotníckych komôr. Tieto aktivity a program boli v blízkom kontakte s myšlienkami Union de Fribourg,¹⁷ ktorá v danej dobe

¹⁴ Frederic Le Play (1806 – 1882) bol pôvodným vzdelaním banský inžinier, známejší bol však vďaka svojim sociologicky orientovaným prácam o robotníctve a sociálnej reforme. Predstavoval propagátora empirických terénnych výskumov a dotazníkových akcií.

¹⁵ P e l l e t i e r , Denis: Engagement intellectuel catholique et médiation du social. L'enquête monographique de Le Play à Lebret. In: Mil neuf cent, 13/1, 1995, s. 30.

¹⁶ M i s n e r , Paul. *Social Catholicism in Europe: from the onset of industrialization to the First World War*. New York 1991, s. 169. B r e j o n de la V e r g n é e , Matthieu: *Le Play et les milieux catholiques*. Des années 1850 aux lendemains de la Commune. In: Frédéric Le Play: parcours, audience, héritage. Paris 2007, s. 157–179.

¹⁷ Union de Fribourg bola jedným z najvýznamnejších centier rozvoja sociálneho myslenia v katolíckej cirkvi pred vydaním *Rerum novarum*. Vznikla v roku 1884 z iniciatívy Gasparaa Mermilloda a za cieľ si stanovila riešenie sociálnej otázky.

predstavovala nepochybné centrum rozvoja sociálnej otázky v katolíckom prostredí.¹⁸

Sociálne témy v dobe Krompašskej vzbury boli už niekoľko desaťročí súčasťou vzdelávania kňazov na teologických fakultách a v seminároch, kde boli budúci kňazi povzbudzovaní k aktívnemu pôsobeniu na robotníckych predmestiach a v továrňach. Môžeme predpokladať, že touto prípravou prešiel aj tamojší kňaz János Beliczký, ktorý svojou aktivitou aspoň čiastočne vyvracal kritické, avšak často pravdivé pozorovania slovenskej spoločnosti a duchovenstva Jána Lajčiaka.¹⁹ „*V spoločenskom ohľade sa od mladšieho kňaza očakával zmysel pre sociálnu otázku Slovenska a vo vedeckom ohľade pokrok. Ani jedno ani druhé očakávanie sa nesplnilo. Prečo? Slovenská povaha, ľahostajnosť. Toto je, myslím, správna kritika. Mladšia generácia je síce na teologických ústavoch vychovávaná v liberálnom duchu, ale prídú do života, zlenivie.*“²⁰ Potrebu angažovania sa katolíckej cirkvi v sociálnych otázkach cítilo nielen vedenie seminárov, či hierarchická cirkev,²¹ ale aj takí vnímaví pozorovatelia spoločnosti ako už spomínaný Ján Lajčiak či Tomáš Garrigue Masaryk. Očakávania, že to bude aj cirkev a náboženstvo, ktoré prispievajú k riešeniu sociálnych nepokojov a nerovností, sa dajú vyčítať z ich o niečo neskorších diel, mapujúcich aj obdobie konca 19. storočia. Stojí zato pripomenúť, že Masaryk mal pomerne jedinečnú možnosť dozvedieť sa o kresťanskom sociálnom myslení, dalo by sa povedať, priamo od zdroja, nakoľko v čase jeho štúdií na brnenskom gymnáziu pôsobil na rovnakom ústave ako katechéta Matěj Procházka, ktorý predstavoval jedného z najvýraznejších dobových českých teoretikov sociálneho katolicizmu.²² A práve cez Procházku sa mladý Masaryk zoznámil s témou, ktorá ho sprevádzala ešte ako univerzitného pro-

¹⁸ U m l a u f , Michal: *Sociální nauka církve – integrální součást křesťanské nauky o člověku*. In: Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve. Ed. P. Černuška., Brno 2009, s. 17.

¹⁹ Ján Lajčiak (1875–1918) narodil sa do roľníckej rodiny v Pribylíne. Po štúdiách v Banskej Bystrici a na evanjelickom kolégiu v Prešove odišiel študovať do Lipska a neskôr do Paríža. Získal doktorát filozofie a teológie. Predstavoval všestranného humanitného vzdelanca, popredného slovenského orientalistu a sociológa. Po návrate zo štúdií bol poslaný na malú evanjelickú faru do Vyšnej Boci na Liptove.

²⁰ L a j č i a k , Ján: *Slovensko a kultúra*. Bratislava 2007. s. 157.

²¹ V a n ě č e k , František: *Pamětný list o sociální otázce adresovaný nejdůst. episkopátu západního Rakouska*. Časopis katolíckého duchovenstva, 1891, s. 65–76.

²² Matěj Procházka (1811–1889) po gymnaziálnych a teologických štúdiách v roku 1834 vysvätený za kňaza, následne pôsobil ako kňaz v Čejkovicích a v Brne. Od roku 1850 bol katechetom na brnenskom vyššom gymnáziu. Jeho najznámejšou prácou sa stala *Otázka dělnická*, ktorá najprv vyšla na stránkach Časopisu katolíckého duchovenstva a v roku 1898 aj knižne.

fesora: „*Mne socialism zajímal odjakživa; už v Brně jsem pozoroval křesťanský socialism, ve Vídni jsem četl katolické socialisty a Marxe; později ve Vídni vynikal jako křesťanský socialista Vogelsang;....*“²³ Masarykova sociálna koncepcia stála aj v nasledujúcich desaťročiach v úzkom vzťahu nielen s mravnosťou, ale v širšom zmysle s náboženstvom. Základom celej politiky mu zostala kresťanská láska k blížnemu, bez ohľadu na to, či bola nazývaná filantropiou, humanitou, altruizmom alebo solidaritou.²⁴ Angažovanie sa náboženstva na sociálnom poli videl Masaryk ako nevyhnutnosť: „*Náboženství se musí vyrovnat jednak s tím rozvojem vědeckého myšlení, jednak s vývojem poměrů společenských – a nejen ve svém učení. I křesťanská láska k bližnímu má před sebou veliký úkol: spravedlivé nároky socialismu.*“²⁵ Kapacitu katolíckej cirkvi pôsobiť na nápravu spoločenských nerovností a využiť vlastný sociálny program v očiach politikov a intelektuálov podobných Masarykovi, však v Rakúsko-Uhorsku kompromitovalo silné prepojenie kresťanských sociálov s antisemitským jazykom a útokmi proti Židom. Tieto tendencie boli viditeľné nielen vo Viedni u Karla Luegera a Josepha Scheichera, ale aj na úrovni regionálnych katolíckych elít.²⁶

Vydanie encykliky *Rerum novarum* v roku 1891 zavrášilo a podporilo kresťansko-sociálne smerovanie. Sformulovanie tohto oficiálneho dokumentu a vízie spoločnosti otvorilo dvere angažovaniu sa katolíckeho prostredia medzi robotníctvom v podobe inštitúcií charakteristických pre priemyselnú spoločnosť (politické strany, diela, hnutia, odbory). U katolíkov sa encyklikou vytvoril referenčný rámec, oficiálny dokument, na ktorý sa následné generácie sociálnych katolíkov mohli odvolať, a ktorý legitimizoval ich aktivitu. Encyklika vytvorila však i priestor na rôznorodú interpretáciu, za ktorý sa skryli nesúrodé snahy, ktoré často krát nemali nič dočinenia s pomocou robotníctvu.

Koniec 19. storočia aj vďaka vydaniu *Rerum novarum* predstavoval obdobie veľkej aktivizácie katolíckeho tábora, ktorý preberá jazyk a ciele čerstvo sformulovaného sociálneho učenia. V Rakúsku, v Čechách na Morave i v Haliči sa zvolávajú katolícke zjazdy,²⁷ zakladajú kresťansko-sociálne strany či rôzne kluby katolíckeho robotníctva. Pre krompašských robotní-

²³ Č a p e k , Karel: *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha 2013, s. 80.

²⁴ R á k o s n í k , Jakub: *T. G. Masaryk a sociální otázky v první republice Československé*. In: T. G. Masaryk a sociální otázka: sborník příspěvků z IX. semináře Masarykova muzea v Hodoníně, 14. listopadu 2001. Hodonín 2002, s. 78.

²⁵ Č a p e k , K.: *Hovory s T. G. Masarykem*, s. 194.

²⁶ H a m a n n o v á , Brigitte: *Hitlerova Vídeň*, Praha 2011, s. 330.

²⁷ *Sjezd katolického dělnictva československého*. Protokol prvního sjezdu katolického dělnictva československého: kterýž dne 8. a 9. září 1894 konán byl v Litomyšli v exhortním sále městské realky, Praha 1895. V závěrech tohto zjazdu je zaujímavé si po-

kov však nepochybne významnejšiu rolu zohrali sociálno-katolícke aktivity v Uhorsku, ktoré však za vývojom v Predlitavsku zaostávali. K šíreniu tohto hnutia povzbudil uhorský episkopát aj samotný pápež Lev XIII. prostredníctvom encykliky *Constanti Hungarorum* z 2. septembra 1893. Jej text začínal výzvou k jednote, konštatoval potrebu angažovania sa cirkvi vo vtedajšom svete prostredníctvom zakladania spolkov či politických strán v duchu sociálneho katolicizmu ako aj povzbudenie pre katolícke školstvo.²⁸ Tento pápežský list môžeme nepochybne čítať ako vyjadrenie nespokojnosti a kritiky stavu v oblasti naplňania projektu sociálneho katolicizmu. Možnou odpoveďou na toto pokarhanie bolo v roku 1895 založenie ľudovej strany v Budapešti, v rámci ktorej sa sformovalo aj osobitné krídlo predstaviteľov kresťansko-sociálneho politického hnutia. Následne nato vznikali kresťanské robotnícke spolky v Bratislave, v Győry či v Budapešti,²⁹ ktorá sa ako priemyselné centrum kráľovstva dostala aj do vedúceho postavenia v celouhorskom kresťansko-sociálnom hnutí. Na programe týchto kresťansko-sociálnych jednôt sa silne podieľal v tom čase ešte profesor teológie Otokar Prohászka.³⁰ Ten stál rovnako za prvým prekladom *Rerum novarum* do maďarčiny a vo svojich prácach sa silne vyslovoval za pozemkovú reformu a obmedzenie majetku v rukách episkopátu, začo si vyslúžil značnú kritiku zo strany biskupov i liberálnej vlády. V propagovaní sociálne katolíckeho smerovania pokračoval aj ako biskup. Na spoločenskú zodpovednosť cirkvi upozornil aj v roku 1910 počas Katolíckych dní, kde otvorene presadzoval, aby sa cirkevné majetky neprenajímali veľkým nájomcom, ale radšej drobným roľníkom a agrárnym družstvám a aby robotníctvu vo veľkých priemyselných centrách bola venovaná väčšia pozornosť.³¹

všimnúť, že najprv predkladá národné a jazykové požiadavky a až následne sa venuje požiadavkám sociálnym.

28 Lev XIII., *Constanti Hungarorum*. http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_02091893_constanti-hungarorum_en.html [22. 10. 2014]

29 S á n d o r f i , Edvard: *Slovo ku kresťanským robotníkom*. S dodatkom výkazov „Budapeštianskeho kat. del. kruhu“. Budapešť 1904. *Organisovanie kresťanských robotníkov v Budapešti*. Slovenské noviny, 3. 10. 1903, s. 3.

30 Otokar Prohászka (1858–1927) sa narodil v Nitre, jeho otec však pochádzal z Moravy a pôsobil v armáde. Po štúdiách teológie v Ríme bol v roku 1881 vysvätený za kňaza. Od roku 1884 pôsobil v Ostrihome ako profesor teológie a neskôr prednášal v Budapešti dogmatiku. V roku 1905 sa stal biskupom v Stoličnom Belehrade. Predstavoval jedného zo spoluzakladateľov Katolíckej ľudovej strany a rovnako sa podieľal na založení Krajinskej kresťansko-socialistickej strany. Rétorika tejto strany v spoločnosti silne podnecovala antisemitské nálady. V rokoch 1920–1922 pôsobil ako poslanec parlamentu.

31 H o l e c , Roman: *Slovenskí katolíci medzi národom a štátom 1848–1918*. In: *Národ – cirkev – štát* Ed. T. Ivantyšinová, Bratislava 2007, s. 64.

Angažovanie katolíkov na sociálnom poli rezonovalo aj v Hornom Uhorsku, kde sa baštou kresťanských socialistov a kresťansko-robotníckych spolkov stala Banská Bystrica, odkiaľ sa regrutovali aj sily pre založenie Kresťansko-sociálnej strany v roku 1907. V Banskej Bystrici pôsobil silný Kresťansko-sociálny spolok a od roku 1888 aj spolok kresťanských tovaryšov, ktorý disponoval aj vlastným spolkovým domom. Oba spolky pestovali v prvom rade kultúrno-osvetové aktivity a na ich vedení zohrával významnú úlohu miestny kňaz Arnold Bobek.³²

Prijatie štruktúr katolíckych robotníckych spolkov a odborov medzi robotníctvom nám pre prostredie Rakúsko-Uhorska v reálnych číslach môžu ukázať štatistiky pripravovaného kongresu kresťanských robotníkov vo Viedni v roku 1909. Tie vykázali celkovo 16 centrálnych zväzov s 35 610 členmi, 30 nemeckých profesných spolkoch združujúcich 15 054 členov a 12 slovinských spolkoch s 2 846 členmi. Český odborový spolok so sídlom v Brne mal v tomto období 22 000 členov a poľský v Krakove 6 210 členov. K tomuto číslu treba pripočítať ešte asi 10 000 členov, ktorí boli sociálnymi katolíkami podchytení v rôznych typoch organizácií v Uhorsku,³³ kde kresťansko-sociálny sektor mohol rovnako ako v Predlitavsku naviazať na predchádzajúci vývoj. A to hlavne na sieť dobročinných spolkov, ktoré si postupne osvojovali nový sociálny jazyk cirkvi a zameriavali sa na všetky menej majetné kruhy, najmä na robotníctvo. Začiatkom šesťdesiatych rokov 19. storočia registrovali v Uhorskom kráľovstve 579 dobrovoľných asociácií, z ktorých 27% bolo dobročinných.³⁴ V dôsledku politickej liberalizácie a najmä rozpustenia cechov nastal v nasledujúcich desaťročiach prudký rozmach spolčovania, a tak mohol kráľovský štatistický úrad v roku 1878 na území Uhorska evidovať takmer 4 000 spolkov – medzi nimi figurovalo 225 spolkov dobročinných. V rakúskej časti monarchie pôsobilo v roku 1880 vyše 1 250 dobročinných spolkov a roku 1890 ich počet narástol na 1 974. Mimo záberu spolkovej štatistiky fungovali spoločnosti a spolky v rámci cirkvi, ktorých stanovy schvaľovali cirkevné vrchnosti.

³² Stanovy Katolíckeho tovarišského spolku a Stanovy Kresťanského robotníckeho spolku, Štátny archív v Banskej Bystrici, Zvolenská župa, Stanovy spolkov č. 78–9 a č. 157–2. M o r a, Ján: *Boj a práca slovenských kresťanských robotníkov*. Bratislava 1941, s. 9–10.

³³ K a t u n i n e c, Milan: *Kresťanské robotnícke a odborové hnutie na Slovensku*. Trnava 2006, s. 19; P l e v a, Ján: *Kresťanské odbory na Slovensku*. Bratislava 1967, s. 21.

³⁴ H u n f a l v y, János: *Magyarország különböző egyletei*. In: *Statistikai közlemények 3/1*. Pest 1862, s. 246–269. Citované podľa: M a n n o v á, Elena: *Dobročinné spolky a konštruovanie kolektívnych identít*. In: *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Edd. M. Csáky et E. Mannová. Bratislava 1999, s. 200–201.

Po vydaní *Rerum novarum* sa pomaly rozvinulo katolícke spolkové hnutie, ktoré bolo orientované primárne na robotníctvo. Roku 1904 bolo v Uhorsku 1 444 katolíckych spolkov z nich 621 sociálnych (katolíckych kruhov) a 197 charitatívnych.³⁵

Tieto čísla a spomínané príklady kresťansko-sociálneho hnutia z Banskej Bystrice, Budapešti či Bratislavy nám môžu dávať podklad k tvrdeniu, že tento sektor, aj keď nebol dominantný, nemusel byť ani krompašským robotníkom úplne neznámy a cudzí. Keď sa spomínaný krompašský farrár Beliczký obhliadal po možnostiach reakcie na rozbúrenú situáciu vo východoslovenskom priemyselnom meste, určite nemusel začínať od nuly. Naopak mohol nahliadnuť do početných kníh, zalistovať v rôznych časopisoch, ťažiť z kresťanskej sociológie, s ktorou sa s veľkou pravdepodobnosťou zoznámil ako študent seminára, alebo sa nechal inšpirovať spolkom či inými snahami z blízkych či vzdialenejších miest. Mal možnosť nadviazať na rozvoj celej sociálnej otázky vyvíjajúcej sa posledné polstoročie a používať siete a kontakty, ktoré boli vytvorené ešte predtým, ako sa začala rúcať celá monarchia, štát v ktorom sa sám narodil. Bol však konfrontovaný nielen so skúsenosťami, ale aj s problémami a slabinami, ktoré sa stali v sociálne katolíckom hnutí viditeľné už v dobe pred prvou svetovou vojnou, a ktoré z časti pretrvali aj do nasledujúceho obdobia. Jednou z týchto ťažkostí bolo nepochybne spojenie sociálneho jazyka s národnostne politickými požiadavkami a neschopnosť spolupráce na jednotnom katolíckom sociálnom diele naprieč rozdielnymi etnickými skupinami katolíkov. Ďalšou prekážkou bolo vysoké zapojenie kléru do riadenia robotníckych spolkov a pretrvávajúci paternalistický prístup. Tým boli vytesnení samotní robotníci a daná zámienka na kritiku a výsmech katolíckych sociálnych snáh zo strany spolkov sociálne demokratických.

Sociálne angažovanie katolíkov a pôsobenie medzi robotníctvom má v sebe ďalší zaujímavý aspekt, ku ktorému sme sa počas dvoch konferenčných dní často vzťahovali aj bez toho, aby sme ho verbalizovali či explicitne definovali. Tým aspektom je vzťah náboženstva či cirkvi ku meniacemu sa svetu, spriemyselňujúcej sa spoločnosti, transformujúcej sa politickej scéne, sociálnej štruktúre a narastajúcim mestám. Sociálny katolicizmus nám dovoľuje nazrieť do debát okolo potreby redefinície základných princípov socio-politického a ekonomického života, ktoré silne rezonovali naprieč celým 19. storočím a ani v priebehu storočia nasledujúceho nestratili na svojej aktuálnosti. Príklad na prvý pohľad marginálnej krompašskej vzbury a predchádzajúceho vývoja sociálneho katolicizmu nám ukazuje, že náboženstvo v modernej dobe nejde redukovať na kompatibilnú dvojicu

³⁵ M a n n o v á , E.: *Dobročinné spolky*, s. 202.

sekularizácie a modernizácie, ani ho nemožno vysvetliť len tézou o zvnútornení náboženskej potreby a strate spoločenskej role cirkvi a náboženských organizácií. Aj keď nemôžeme nijak prehliadnuť, že katolícka cirkev sa v sociálnej otázke angažuje s oneskorením a sociálne učenie cirkvi prichádza už len ako projekt krízového manažmentu, musíme počítať s tým, že náboženské hnutia sa spolupodieľali na formovaní modernej spoločnosti a mali svoje miesto aj v jej revolučných zlomoch.³⁶ Pričom si mohli osvojiť formy charakteristické pre priemyselnú spoločnosť a snažiť sa reagovať, alebo sa priamo spolupodieľať na vytváraní kolektívnej identity časti robotníctva, na národohospodárskych debatách či na formovaní obrazu ideálnej spoločnosti. Na príklade týchto sociálno-katolíckych snáh sme schopní sledovať kapacitu katolíckej komunity odpovedať na zmeny vyvolané industrializáciou, narastaním miest, vznikom masívnej robotníckej triedy i migráciami, ktoré sú často krát hodnotené ako parametre – sprievodné javy modernizácie, na ktoré by mala byť podľa sekularizačnej tézy schopnosť reakcie náboženstva mizivá. Zdá sa, že tomu tak úplne nie je a sociálny katolicizmus predstavuje oblasť, kde je náboženská komunita schopná mobilizovať rôznych aktérov pre naplnenie vlastného sociálneho programu či z jeho pozície pôsobiť v politike, spoločnosti a voči konkurenčným sociálnym projektom. Oblasť ako je sociálny katolicizmus a angažovanie sa náboženstva medzi robotníctvom predstavuje priestor, ktorý nás vyzýva k zamysleniu sa nad pohľadmi na sekularizačný koncept tak, ako ich v závere svojej štúdie „A Revisionist Approach to Religious Change“ (Revizionistický prístup k náboženským premenám) formuloval britský historik Callum G. Brown. Ten upozorňuje, že vplyv náboženstva môže vzrastať alebo upadať v každom sociálnom a ekonomickom kontexte – preindustriálnom, industriálnom, alebo postindustriálnom. Pričom jeho dosah na spoločnosť nemusí byť nijak automaticky spätý s narastaním ľudských znalostí, racionalitou alebo technologizáciou a jeho ustupovanie z verejného priestoru nekopíruje proces industrializácie či urbanizácie. Pri štúdiu náboženských fenoménov v modernom svete tak musíme mať na mysli aj schopnosť adaptácie. Pozícia náboženstva môže podliehať zásadným sociálnym a ekonomickým zmenám a môže utrpieť krátkodobý alebo strednodobý úpadok, ale rovnako sa môže adaptovať na nový kontext, osvojiť si nový jazyk a vykázať ešte značný dlhodobý nárast.³⁷

³⁶ S c h u l z e W e s s e l , Martin: *Revolution und religiöser Dissens: Der römisch-katholische und der russisch-orthodoxe Klerus als Träger religiösen Wandels in den böhmischen Ländern und in Russland 1848–1922*. München 2011.

³⁷ B r o w n , Callum G: *A Revisionist Approach to Religious Change*. In: *Religion and Modernization: Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*. Ed. S. Bruce. Oxford 1992, s. 55–56.

REVOLT IN KROMPACHY AND THE ABILITY OF CATHOLICS TO RESPOND TO THE CHALLENGES OF A CHANGING SOCIETY.

L'article basé sur un cas de la révolte ouvriers à Krompachy en 1921 analyse la réponse catholique aux changements du monde moderne tels que l'industrialisation, l'étalement urbain et la croissance accélérée de la classe ouvrière. L'étude examine le développement et les limites du catholicisme social sur le territoire de la monarchie austro-hongrois à la fin du XIXe et début du XXe siècle. Le catholicisme social, qui est considéré avant tout comme une pratique collective inscrite dans la société industrielle sous des formes différentes, offre la possibilité de mieux comprendre des multiples relations entre l'Église catholique et la société moderne. L'étude observe le processus d'adaptation du Catholicisme social et de la création du réseau des associations et des syndicats chrétiens. Fondé sur le cas de Krompachy ainsi que sur les activités des catholiques entre des ouvriers, l'article attire l'attention sur des limites et des faiblesses de l'approche de la sécularisation.

